

Introduktion til kommenteringen

De følgende sider er en kort version af det regulativ for realkommentering, der har været brugt under kommenteringsarbejdet, og som spænder fra den generelle bestemmelse af kommentarens form og funktion til den minutiøse angivelse af kommas placering. Regulativet findes fuldt gengivet i *Kierkegaard Studies. Yearbook 1996*, Berlin/New York, s. 486-504. Det er her hensigten at uddrage hovedpunkterne af dette regulativ for derigennem at lette læserens tilgang til kommentarstoffet.

Kommentarerne i *SKS* skal indløse tre fordringer. For det første skal de kommentere et bestemt sagforhold relevant og kortfattet; for det andet skal de føje sig ind i det kommenteredes kontekst og altså mindst muligt bortlede læserens blik fra selve teksten; endelig skal de for det tredje forsyne læseren med den fornødne information til at fortsætte læsningen. En kommentar skal derfor holde sig den *faktuelle* dimension for øje og mere arbejde *for* end *med* teksten; ellers risikerer den at overskride det perspektiv, der er dikteret af *lemma*, dvs. af den lokalt afgrænsede tekstdel. Det har været et krav til kommentarerne, at de skulle fungere produktivt i forholdet mellem læser og tekst, hvorfor man også vil kunne se, at *parafrase* af bibelske skrifter og klassiske myter langt hyppigere end førhen er blevet bragt i anvendelse. Kommentarerne har til opgave at gøre læseren samtidig med teksten, ikke at gøre teksten samtidig med læseren; den sidste opgave er læserens, ikke kommentators.

I et kommenteringsarbejde, der strækker sig over adskillige år og implicerer kommentatorer, konsulenter og oversættere fra forskellige fagområder og med forskellige forudsætninger, er det vigtigt at sikre en ensartethed såvel i kommenteringens tæthed som i kommentarernes sproglige udformning. Hvad det første angår, har vi tilstræbt fuldstændig konsekvens, mens vi i henseende til det sidste – de enkelte kommentators individuelle sprogføring – har ladet visse stilistiske forskelligheder forblive.

Et fortolkende helhedsperspektiv, det være sig på det enkelte skrift

eller på forfatterskabet, har det ikke været meningen at anlægge; kommentaren skal åbne og ikke lukke for nye tolkninger. Derfor vil der heller ikke blive henvist til sekundærlitteratur om Kierkegaard eller andre; kommentarerne skal være nøgterne og ikke fortabe sig i forskellige tiders forskellige tolkningsforsøg. Det gælder også i forbindelse med kommenteringen af biografiske og personallistoriske forhold, at kommentaren tilstræber en stram økonomi og ikke klatter sig selv væk i gisninger og gætværk.

Derimod er der tilvejebragt en større tæthed i kommenteringen, som vil komme nutidige læsere til gode, herunder de stadig flere ikke-danske Kierkegaard-læsere. Selv den specialiserede forsker må jo stedvis læse Kierkegaard på omtrentlighedens betingelser. Og eftersom det er lettere at ignorere, hvad man ved, end det er at vide, hvad andre har ignoreret, har vort synspunkt været, at det var bedre med én kommentar for meget end én for lidt.

I det omfang tidligere Kierkegaard-udgaver, Kierkegaard-oversættelser eller Kierkegaard-forskning har kunnet bidrage med relevant materiale, er dette blevet kontrolleret og anvendt ved udarbejdelsen af de foreliggende kommentarer. Det har i kommenteringen af SKS været en regel at benytte de værker, som Kierkegaard selv benyttede. Hvor det er relevant, er kommentarbindene forsynet med kort over København og Nordsjælland på Kierkegaards tid, ligesom de så vidt muligt gengiver de malerier, kobberstik og andet billedstof, som Kierkegaard refererer eller alluderer til. Endvidere er kommentarbind til skrifter af mere akademisk karakter udstyret med en bibliografi over den litteratur, som Kierkegaard angiveligt har benyttet.

Endelig skal det nævnes, at det med de foreliggende kommentarer hverken har været tanken at overflødiggøre læserens eget arbejde med Kierkegaards tekst eller at tage pennen ud af hånden på fremtidige forskere. Dybt inde i selv den tætteste kommentering, sådan som vi har defineret den, skjuler sig jo det lykkelige paradoks, at netop det vigtigste aldrig kommenteres. Betydningsmæssigt uundværlige ord som 'Angest', 'Kjerlighed', 'Menneske', 'Gud', ledsages således ikke af kommentarer, skønt de nok kunne fortjene det, men alene forsøget ville bringe enhver kommentar i uføre.

Kommentarernes udformning

Ethvert af Kierkegaards skrifter behandles kommentarmæssigt som en afsluttet enhed, hvorfor der ikke forekommer krydshenvisninger mellem kommentarsektionerne, heller ikke ved flere skrifter i samme kommentarbind. En undtagelse udgør dog de to dele af *Enten – Eller*. Der henvises altid *fra* en omtale *til* det omtalte, ikke omvendt, dvs. der kommenteres *ikke fremad* i skrifterne, *kun tilbage*. En tilsvarende praksis gælder for Kierkegaards diskussion med og kommentarer til sine egne skrifter.

Kommentaren knyttes til teksten ved angivelse af side- og linietal efterfulgt af det pågældende lemma i halvfed, efterfulgt af lemmategn i ordinær.

337 12 **munkle]** tale sagte og hemmeligt, hviske om noget.

Lemma følger tekstens ortografi, dog således at den del af lemma, som er irrelevant for kommentaren, kan sættes i ordinær. Det gælder fx genitiv-s og bestemt endelse (**Fibelbræts**, **Fibelbrættet**) samt ved visse særegne konstruktioner (**polypagtige**). Almindeligvis gentager lemma ikke anførselstegn og parentes ved begyndelse og/eller afslutning af et lemma; gentaget bliver heller ikke afvigende skriftsnit (fx Optima) og skriftart (fx *kursiv*).

Hvor lemma omfatter en længere passage, anføres kun de(t) første og de(t) sidste meningsbærende ord, mens det udeladte angives med tre prikker.

I Begyndelsen ... saare godt]

Hvor lemma omfatter en længere passage, men hvor enkelte ord eller sætninger *ikke* er indbefattet i det, der kommenteres, markeres det udeladte med tre prikker i kursiveret parentes.

hiin (...) Undseelsens Rødme]

Når et ord eller en vending er kommenteret tidligere i samme kommentarenhed, vil der ved en ny forekomst blive henvist til dette sted med en pil efterfulgt af det pågældende side- og linietal. Pilen betyder: se kommentar til.

virkelig Cancelliraad] → s. 123,¹⁴.

Når der i kommentaren henvises til et af Kierkegaards egne skrifter, angives dette med jf. efterfulgt af det pågældende skrifs titel samt bind og sidetal i SKS.

Skolemesteren i Alferne] jf. *Om Begrebet Ironi*, SKS 1, 122.

Ved flere henvisninger til samme skrift ledsages den første henvisning af en kursiveret titelforkortelse i parentes.

Pagen i Figaro] jf. 1. del af *Enten – Eller* (forkortet *EE1*), SKS 2, 57.

I kommentarerne til fx *Begrebet Angest* omtales dette skrift som *BA*, mens en henvisning herfra til andre skrifter, fx til *Enten – Eller*, gives uforkortet.

a. verbalkommentarer

Kommenteret bliver alle græske, hebraiske, latinske, tyske, italienske, franske og engelske ord, vendinger og sætninger samt danske udtryk, der er forældede, er af mere teknisk karakter, eller som på anden måde må forekomme fremmedartede.

Fremmedsproglige ords og korte vendingers herkomst, men *ikke* fremmedords proveniens, angives i forkortet form først i kommentaren.

aut-aut] lat. enten-eller.

Ved fremmedsproglige ord og vendinger gives der, hvor det skønnes nødvendigt, først en leksikalsk oversættelse, dernæst *efter semikolon* en

kontekstbestemt betydning. Semikolon fungerer altså synonymt med: her.

stupor] lat. sløvhed; måben.

Græske og hebraiske ord i en betydningsbærende position, men som hovedregel ikke hele sætninger, er transskriberet og anbragt i parentes efter lemma og angivelse af herkomst. Transskriptionen er forsynet med udtalevejledende accenttegn.

ἄπειρον – πέρας] gr. (ápeiron – péras).

Hvis et ord er optaget i 15. udg. af *Nudansk Ordbog* (1995), bliver det kun kommenteret i de tilfælde, hvor det:

- er usædvanligt i moderne dansk (fx apostropherende, Exaltation, Daarekistelem, forskylde, Forundringsstolen, gelind, Laxativ, opdægge, prædicere, urgere, vanke om);
- er sædvanligt i moderne dansk, men har skiftet betydning, herunder værdiladning (fx billig, flankere, gøre flot, intet mindre end, Folianter, forringe sig, Lazaron, Opponent, protestere, skuffe, vistnok);
- bruges i særbetydning, fx af fagsproglig eller terminologisk art (fx Affect, Disjunction, dæmonisk, epigrammatisk, Gehalt, incommensurabel, intermediær, ophæve, Tautologi, Visitation);
- tilhører dialekt, sociolekt eller andre typer af idioma; kategorien danner overgang til 'faste udtryk' (fx sinne sinne, byde hende Spidsen, saa er 101 ude, god Nat Ole).

Fremmedsproglige ord og udtryk (som fx apropos, courage, notabene), der er optaget i *Nudansk Ordbog*, 15. udg., bliver almindeligvis hverken oversat eller kommenteret.

b. realkommentarer

Som hovedregel gives en realkommentar, når der i Kierkegaards skrifter: optræder historiske personer, direkte eller indirekte henvises til andres eller Kierkegaards egne skrifter, til samtidige diskussioner, til historiske og topografiske forhold, til *Bibelen*, myter, sagn og anekdotisk stof, samt til ordsprog og talemåder. Endvidere når der er direkte henvisninger til malerier, kobberstik eller andet billedstof.

Enheder for mål og vægt omregnes til moderne enheder, hvor det er relevant. Enheder for mønt omregnes ikke til moderne beløb, men hvor det kan være opklarende for sammenhængen, gives der eksempler på datidens prisniveau. I forbindelse med kommentering af bestemte lokaliteter i København og Nordsjælland henvises til de kort, som kommentarbindet er forsynet med.

Borchs Collegium] studenterkollegium i Kbh. beliggende i St. Kanikestræde nr. 12 (*se kort 2, B3*).

Gilleleje] lille fiskerleje i Nordsjælland (*se kort 6*).

Om citering, ortografi mv.

Hvis teksten fordrer det, citeres det værk, som Kierkegaard henviser til. Hvor Kierkegaard citerer, men uden at være tro mod kilden, bliver kun væsentlige afvigelser anført i kommentaren. Sideskift inden for et citat bliver ikke anført. Er det citerede lyrik, angives versskift med skråstreg og strofeskift med dobbelt skråstreg. Ved citering af sætninger, hvori der udelades ét eller flere ord, angives denne udeladelse med tre prikker i kursiv parentes.

Første gang en person optræder i kommentarenheden, skrives fornavn(e) almindeligvis fuldt ud, mens de(t) i senere kommentarer kun angives med initial(er); disse kan dog udelades ved hyppigt forekommende henvisninger til samme person, fx Hegel. Efternavne anføres efter hævdunden praksis (fx Heraklit og ikke Herakleitos, Platon og ikke Plato, Descartes og ikke Cartesius osv.). Derpå angives fødsels- og dødsår i parentes. Hvor der hersker tvivl om de(t) præcise årstal, angives

ves dette eller disse med o. foran. Omfatter tvivlen et større tidsrum, fx ti år, udelades årstallet, og kun det sikre, typisk dødsåret, anføres. Hvor der hersker yderligere tvivl, angives den omtrentlige levetid. Den pågældendes fag (fx teolog) og virkefelt (fx digter) angives, samt, hvis det er relevant i sammenhængen, vedkommendes ansættelsesforhold (fx professor). Kommentarens tidsperspektiv følger altid det aktuelle skrifts; således er J. L. Heiberg ikke teaterdirektør i kommentaren til et skrift fra 1838.

Ovenstående gælder, første gang en historisk person eksplicit nævnes i skriftet, dvs. i den som oftest fyldige *initialkommentar*. Nævnes personen flere gange i samme skrift, henvises til denne initialkommentar med en →. Efterfølgende gives kun kommentarer, der er dikteret af det aktuelle lemma. Hvor tekstens vægtfordeling gør det naturligt, kan der henvises fra initialkommentar til en senere følgende kommentar.

Ortografisk følger kommentarerne *Retskrivningsordbogen*, 1986 (udg. af Dansk Sprognævn). Der benyttes grammatisk kommatering.

Om titelangivelse på bøger, litteraturhenvisning mv.

Selvstændige udgivelser (bøger, aviser, tidsskrifter, teaterstykker), som Kierkegaard citerer fra eller alluderer til i sin tekst, angives i kursiv, fx *Hamlet*. Dele af en selvstændig udgivelse sættes i citationstegn, fx »Førerens Dagbog«.

Dersom skriftet ikke giver oplysning om udgivelsessted og -år, skrives u.st. henholdsvis u. å.

Hvor et citeret værk findes i hovedsamlingen i *Auktionsprotokol over Søren Kierkegaards Bogsamling* (udg. af H. P. Rohde), Kbh. 1967, henvises hertil. Det sker ved signaturangivelsen ktl. efterfulgt af det pågældende nummer.

J. L. Heiberg *Nye Digte*, Kbh. 1841, ktl. 1562.

Er en bog ikke anført i hovedsamlingen, men det af boghandlerregninger fremgår, at Kierkegaard har købt den, henvises til »Bøger uden for Auktionskataloget« i Rohdes udgave, forkortet ktl. U. Der henvises *ikke* til de to appendikser i Auktionsprotokollen.

Ved aviser anføres dato e.l. Ved tidsskrifter benyttes den tidsangivelse, som tidsskriftet selv anvender. Hvor der ikke er tale om et førstetryk, anføres dettes udgivelsesår i kantet parentes umiddelbart efter året for den udgave, som Kierkegaard benytter. Dette gælder dog kun bøger efter år 1500.

Kant *Critik der reinen Vernunft*, 4. opl., Riga 1794 [1781], ktl. 595.

Benytter Kierkegaard et værk i oversættelse, oplyses der intet om den tidligste udgivelse af den pågældende oversættelse, men værkets udgivelsesår samt sprog anføres i kantet parentes efter udgivelsesåret for den benyttede oversættelse.

Luther *Liden Catechismus*, Kbh. 1849 [ty. 1529], ktl. 189.

Bind forkortes bd. og efterfølges af arabertal. I de tilfælde hvor et bind består af flere vols., angives både bind og vols. med arabertal, fx bd. 10,2, 1838, s. 123. Ved henvisning til *Søren Kierkegaards Papirer* (forkortet *Pap.*) anvendes dog romertal, fx I A 35. Side(r) forkortes s. og efterfølges af arabertal. Hvor henvisningen kun inkluderer den følgende halve eller hele side, bruges forkortelsen f. til angivelse af dette. Hvor slutpunktet for sidehenvisningen er svævende, kan forkortelsen ff. undtagelsesvis bruges, fx s. 118ff.

Ved henvisning til bøger anføres forfatterens navn, bogens titel og evt. undertitel i kursiv efterfulgt af komma, derpå udgivelsessted og -år efterfulgt af komma og henvisning til de(n) pågældende side(r) angivet med s.

J. P. Mynster *Prædikener holdte i Aaret 1848*, Kbh. 1849, ktl. 232, s. 23.

Værker bestående af flere bind:

Førstegangshenvisning:

Gotthold Ephraim Lessing's sämtliche Schriften bd. 1-32, Berlin 1825-28, ktl. 1747-1762; bd. 17, 1827, s. 12.

Følgende henvisning; i de tilfælde, hvor henvisningen forkortes, henvises der til førstegangshenvisningen vha. en pil i parentes (→). I følgende eksempel gælder henvisningen en kommentar til s. 59:

Sämmtliche Schriften bd. 17, 1827, s. 19 (→ s. 59).

I værker med mange henvisninger erstattes denne praksis dog af en liste over de forkortelser, der er anvendt i kommentarerne.

Førstegangshenvisning til et værk, der tillige rummer vols.

Samlede Værker bd. 1-9, Kbh. 1820-45; bd. 5,2, 1839, s. 112.

Henvisninger til selvstændige skrifter i samlede værker:

St. St. Blicher *Jyllandsrejse i sex Døgn* i *Samlede Digte* bd. 1-2, Kbh. 1835-36, ktl. U 23; bd. 2, s. 1-98.

Jens Baggesen *Labyrinthen* i *Jens Baggesens danske Værker*, udg. af forfatterens sønner og C. J. Boye, bd. 1-12, Kbh. 1827-32, ktl. 1509-1520, bd. 8-11, 1829-31; bd. 10, 1830, s. 31.

Henvisning til en afhandling, der indgår i et bind af flere, som igen indgår i forfatterens samlede værker:

G. W. F. Hegel »Verhältniß des Skepticismus zur Philosophie« i *Vermischte Schriften* bd. 1-2, udg. af F. Förster og L. Baumann, Berlin 1834, ktl. 555-556, i *Hegel's Werke* bd. 16-17; bd. 16, s. 70.

Ved henvisning til værker, som Kierkegaard vides at have ejet eller læst, henvises til de(n) udgave(r), han har benyttet. Hvis der henvises til værker, som Kierkegaard ikke vides at have ejet eller læst, henvises så vidt muligt til udgaver fra Kierkegaards egen tid. I de tilfælde, hvor der er tale om en hævdvunden inddeling af klassiske tekster (bøger, kapitler, afsnit, paragraffer osv.), kan denne desuden anvendes som henvisning.

Forekommer en længere bogtitel flere gange i samme skrift, skrives den første gang fuldt ud og anføres forkortet i parentes, fx *Bemærkninger og Undersøgelser, fornemmelig betreffende Hegels Philosophie, betragtet i Forhold til vor Tid* (forkortet *Bemærkninger og Undersøgelser*); ved næste henvisning til den pågældende bogtitel anvendes blot den forkortede titel: *Bemærkninger og Undersøgelser*.

Der henvises til den udgave, som Kierkegaard angiveligt eller påviseligt har brugt, og i særlige tilfælde til en moderne *tekstkritisk* udgave. Hvor der findes flere standardudgaver af en forfatters samlede værker, vil henvisningen til disse følge i en parentes:

Hegel *Vorlesungen über die Aesthetik*, udg. af H.G. Hotho, bd. 1-3, 1835, ktl. 1384-1386, i *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* (forkortet *Hegel's Werke*) bd. 1-18, Berlin 1832-45; bd. 10,2, 1835, s. 178 (*Sämtliche Werke. Jubiläumsausgabe* (forkortet *Jub.*) bd. 1-26, Stuttgart 1927-40 (fl. flg. opl.); bd. 13, 1964, s. 178; *Theorie-Werkausgabe. Werke* (forkortet *Suhr.*) bd. 1-20, Frankfurt a.M. 1969-71; bd. 14, 1970, s. 182).

For mere akademiske skrifers vedkommende findes efter den enkelte kommentarenhed en bibliografi over den litteratur, Kierkegaard har benyttet i det pågældende skrift, samt en fortegnelse over de værkforkortelser, der er benyttet i kommentarerne.

Om de bibelske skrifter

Hvor der i kommentarerne citeres fra *Bibelen*, anvendes den autoriserede oversættelse fra 1992. Hvor det slører Kierkegaards brug af den pågældende bibeltekst, fordi han i sin formulering og/eller i sin tolkning lægger sig op ad de samtidige bibeloversættelser, citeres der dels fra Det Gamle Testamente fra 1740 (forkortet GT-1740), dels fra Det Nye Testamente fra 1819 (forkortet NT-1819).

Bibelske skrifter forkortes i overensstemmelse med listen over bibelforkortelser med angivelse af titel, kapitel og vers, fx Matt 17,18. Kræver referencen angivelse af flere sammenhængende vers fra samme kapitel, angives dette med bindestreg mellem første og sidste vers, fx Joh 1,1-18.

Ved henvisning til flere ikke sammenhængende vers fra samme kapitel adskilles disse med punktum, fx Dan 4,25.33. Ved angivelse af flere kapitler adskilles disse med semikolon, fx Matt 11,15; 13,9.43. Dette gælder også ved henvisning til flere skrifter, fx 2 Mos 20,3-17; 5 Mos 5,7-21.

I de tilfælde, hvor Kierkegaard henviser eller alluderer til et eller flere vers i *Bibelen*, der tælles anderledes i oversættelsen af 1992, anføres verstællingen i den af Kierkegaard anvendte oversættelse efterfulgt af oplysning om, fra hvilken oversættelse denne tælling stammer, efterfulgt af en parentes med den nye tælling, fx Es 9,1, GT-1740 (8,23); Es 9,2-21, GT-1740 (9,1-20).

Når der i Kierkegaards tekst optræder et direkte citat fra *Bibelen*, angives det i kommentarerne blot, hvorfra citatet stammer, fx Luk 16,3. Er citatet indirekte, angives det med et foranstillet jf., fx jf. Luk 16,5.

Når Kierkegaard henviser til en begivenhed, en udtalelse (fx indledt med »Christi Ord« eller »som Abraham siger«), en lignelse e.l., indledes kommentaren med: sigter til ... e.l.: der tænkes på ..., afhængig af konteksten. Når Kierkegaard alluderer til en fortælling, en lignelse, en vending, et udtryk e.l., indledes kommentaren med: spiller på ... / alluderer til ... Er der tale om en fjernere eller mere usikker allusion, indledes kommentaren med: spiller formentlig/måske på ... / alluderer formentlig/måske til ...

Om oversættelse

Alle fremmedsproglige passager, ord og vendinger i Kierkegaards tekster er oversat til dansk. Hvor Kierkegaard direkte – fx ved et »Sml.« eller »See dette Sted« – henviser til en tekst, er denne tekst så vidt muligt blevet indkredset, oversat og bragt i kommentaren. Når Kierkegaards parafrase lægger sig tæt op ad originalen, er disse steder ikke oversat, men gengivet på originalsproget.

I kommentarerne kan der også forekomme fremmedsproglige passager, ord og vendinger, fordi kommentator har fundet det påkrævet at citere fra det værk, som Kierkegaard henviser eller alluderer til. Sådanne citater er også oversat; dette gælder dog ikke i de mere akademiske værker, fx *Om Begrebet Ironi*.

Foreligger der en nyere og pålidelig oversættelse af et værk, som

Kierkegaard citerer, benyttes denne. I særlige tilfælde, hvor en sådan oversættelse er problematisk, eller hvor den har en tendens, der gør Kierkegaards mening med citatet uforståelig, har oversætteren enten tilføjet sin alternative gengivelse i en kantet parentes eller nyoversat. Kun i de tilfælde, hvor et værk ikke foreligger i en pålidelig oversættelse, er der foretaget en nyoversættelse. Dersom kommentator anvender en oversættelse fra Kierkegaards samtid, og dette værk også foreligger i en moderne standardudgave, gives der parallelhenvisninger til denne. I de tilfælde, hvor der fra Kierkegaards samtid foreligger en dansk oversættelse, benyttes denne, hvis Kierkegaard direkte alluderer til bestemte udtryk og vendinger i den. Hvis der i fx et tysk citat forekommer græske og latinske sætninger, udtryk og vendinger, er disse som regel i oversættelsen gengivet på græsk og latin og efterfulgt af en kantet parentes med oversættelse af det pågældende. Når et værk foreligger på dansk, anføres titlen efter gældende tradition, fx Platon *Sokrates' Forsvarstale*, ikke *Apologien*. I oversættelser staves personnavne i henhold til gældende dansk tradition, fx Aristofanes, ikke Aristophan el. Aristophanes.

Introduktionen er udarbejdet af Joakim Garff i samarbejde med Tonny Aagaard Olesen og redaktionen.